

ста 'страва, прыгатаваная з аднайменнай гародніны – капусты', *крупеня* 'крупяны суп': *Жонка яго пасадзіла за стол, дастала з печы капусту ды крупеню і паставіла на стол* ("Як дурань шкуру біў"); *клёцкі* 'галушкі цеста (мукі ці дранай бульбы), звараныя ў вадзе або малацэ', *поліўка* 'вадкая страва з мучной прыправай': *А мачаха стала ладзіцца ўжо хаўтуры на ёй правіць. Пячэ клёцкі, варыць поліўку...* ("Пра падчарку"); *аладкі* 'невялікі тоўсты мучны блін, спечаны на патэльні': *Назаўтра яна [Баба Яга] устала, печ запаліла, абед нагатавала, аладак напаяла, у кашэль наклала і будзіць яго...* ("Шклянныя горы") і інш.

Заклучэнне. Казка, з'яўляючыся нацыянальным здабыткам беларусаў, увабрала ў сябе ўсе этнакультурныя праявы побыту, а таксама сацыяльнага асяроддзя нашага народа ў той ці іншы гістарычны перыяд, што і знайшло рэпрэзентацыю ў семантыцы даследаваных побытавых назваў з нацыянальна-культурнай канатацыяй.

Такім чынам, прааналізаваныя назвы побыту, якія функцыянуюць у моўным кантэксце беларускага казачнага эпасу, семантызуюць спецыфічныя адметнасці матэрыяльнай культуры нашага народа, у прыватнасці, традыцыйнае народнае адзенне і асаблівасці беларускай нацыянальнай кухні, а значыць, дапамагаюць нашаму сучасніку больш поўна і глыбока зразумець рэчаіснасць з усімі яе праявамі ў мінулыя часы. Вынікі даследавання могуць знайсці прымяненне ў этналінгвістычных і лінгвакультуралагічных даследаваннях, прысвечаных вывучэнню нацыянальна-культурнай спецыфікі мовы вуснай народнай творчасці.

Літаратура

1. Беларускія народныя казкі: Зборнік / Склад.: Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў; Уступ. арт. К.П. Кабашнікава. – 2-е выд., дап. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 512 с.
2. Кабашнікаў, К.П. Казкі і легенды роднага краю / склад. К.П. Кабашнікаў. – Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1960. – 262 с.
3. Беларускі казачны эпас / Склад. і ўступ. артыкул У.В. Анічэнка. – Мінск: Выдавецтва БДУ, 1976. – 206 с.
4. Беларускія народныя казкі: са зборнікаў Е.Р. Раманава / Складанне, падрыхтоўка тэкста, прадмова В.К. Бандарчыка. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1962. – 340 с.

БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЯ ЛЕКСІКА Ў АСПЕКЦЕ ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎСТВА

Бучкіна А.В.

студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Арцямёнак Г.А., канд. філал. навук, дацэнт

Кожны народ, які жыве ў пэўных геаграфічных, сацыяльных, палітычных і культурных умовах, мае сваю гісторыю і традыцыі, нацыянальную псіхалогію і пэўны ўзровень сацыяльна-эканамічнага развіцця, адлюстроўвае навакольную рэчаіснасць у мове па-свойму. Словы, якія абазначаюць этнічныя асаблівасці, складаюць істотную долю (прыблізна 6–8%) неэквівалентнай часткі лексічнай сістэмы мовы і называюцца безэквівалентнымі, бо іх нельга перакласці на іншую мову пры дапамозе аднаслоўнага лексічнага адпаведніка.

Безэквівалентныя словы – арыгінальная, цікавая і пакуль мала даследаваная з'ява беларускай мовы, у іх закладзены значныя камунікатыўныя і выяўленчыя магчымасці. Яны здольны даць сутнасную характарыстыку пэўнай мовы і пры адзінстве формы мыслення народаў раскрыць своеасаблівасць лексічнага складу іх нацыянальных моў [2, с. 8]. Таму тэма даследавання з'яўляецца актуальнай і перспектыўнай.

Разрадамі безэквівалентнай лексікі з'яўляюцца наступныя групы слоў:

1. Словы, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя толькі аднаму народу: *конаўка, дзядзькаванне, заворыны*.
2. Словы, што называюць даволі шырока вядомыя прадметы і рэаліі, якія існуюць і ў іншых народаў: *глюга, амшара / імшара, кухаль, бярозавік, завіхацца, цагельня*.
3. Безэквівалентныя словы, наяўнасць якіх абумоўлена адрозненнем словаўтваральных сістэм розных моў: *загусты, папамучыцца, папашукаць, паглыбець*.

З пункту гледжання адлюстравання ў безэквівалентнай лексіцы культуры, гісторыі, побыту людзей, якія размаўляюць на пэўнай мове, адзначаныя словы з'яўляюцца адным з асноўных аб'ектаў вывучэння ў лінгвакраіназнаўстве.

Лінгвакраіназнаўства – навуковы кірунак, які, з аднаго боку, ўключае ў сябе навучанне мове, а з другога, дае пэўныя звесткі аб краіне, дзе ўжываецца гэта мова. Галоўная мэта лінгвакраіназнаўства – забеспячэнне камунікатыўнай кампетэнцыі ў актах міжкультурнай камунікацыі, перш за ўсё праз адэкватнае ўспрыманне маўлення суразмоўцы і разуменне арыгінальных тэкстаў.

Менавіта для лінгвакраіназнаўчай навукі першая група безэквівалентнай лексікі (словы, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя толькі аднаму народу) уяўляе сабой найбольшую цікавасць у плане даследавання этнакультурнай спецыфікі.

Актуальнасць даследавання звязана з недастаткова распрацаванай класіфікацыяй асобных груп безэквівалентнай лексікі. Безэквівалентная лексіка, якая ўваходзіць у лік асноўных лінгвістычных перспектыву лексікалогіі, на беларускай навуковай глебе яшчэ не падпала грунтоўнаму тэарэтычнаму асэнсаванню, таму важна звярнуць увагу на крытэрыі яе вызначэння і класіфікацыі [2, с. 4]. У лінгвакраіназнаўчым аспекце большую ўвагу неабходна звярнуць на вывучэнне такіх беларускіх рэалій, якія не характэрны для іншых краін. Гэта дазволіць сфарміраваць глыбокае і поўнае ўяўленне пра адметнасць беларускай гісторыі і культуры.

Мэта артыкула – выявіць і сістэматызаваць адзінкі безэквівалентнай лексікі (словы, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя толькі беларускаму народу) на аснове “Слоўніка беларускай безэквівалентнай лексікі” І.Р. Шкрабы.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для даследавання паслужылі лінгвакраіназнаўчыя рэаліі, выражаныя праз лексічныя адзінкі, прадстаўленыя ў “Слоўніку беларускай безэквівалентнай лексікі” [2]. Метады даследавання – апісальна-класіфікацыйны і аналітычны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Безэквівалентная лексіка з’яўляецца адным з асноўных аб’ектаў вывучэння ў лінгвакраіназнаўчай навуцы. Падчас даследавання пад увагу бралася пэўная група слоў, якія абазначаюць паняцці і рэаліі, характэрныя выключна для беларускай рэчаіснасці. Гэта значыць, што для іх называння нельга падабраць аднаслоўны рускамоўны эквівалент. Таму тлумачэнне ў такім выпадку будзе мець апісальны характар.

На падставе аналізу “Слоўніка беларускай безэквівалентнай лексікі” можна паводле прадметна-тэматычнага прынцыпу раскласіфікаваць па семантычных групах лінгвакраіназнаўчыя рэаліі, адлюстраваныя ў адзінках безэквівалентнай лексікі, наступным чынам:

1) бытавыя назвы (стравы, харчовыя прадукты, напоі, посуд, пабудовы, мэбля, адзенне): *акраса, дзядзінец, вантрабянка, вераішчака, зацірка, душы, камы, кулага, крупеня, крышаны, мачанка, панцак, пячонік, свяжынец, смажэнікі, таўчонік, асвер, арфа, аглабільна, забарсні, застаронак, кмяноўка, конаўка, трунак, банька, акавіта, вазоўня, гаплік, брыль, лайн, лахі, мацунак, чук, стадола. Як вераішчака ў дно спадала, то маці есці пакідала ды йшла ў камору па другое, яшчэ больш смачнае, якое* (Я. Колас. Новая зямля) [2, с. 44];

2) назвы людзей паводле пэўных якасцяў, асаблівасцяў характару, роду дзейнасці, месца жыхарства: *асаднік, грамадавец, белапавец, бывалец, бяседнік, віжун, галамоўза, дзедзіч, дружжа, засцянкавец, зверыдавец, купалавец, кутнік, маршалак, местачковец, маладняковец, мітуслівец, нябога, нашанівец, павятовец, падлоўчы, падсусед, урадавец, узвышэнец, фальварковец. Ладаваліся ў царкву трыма вазамі: на першым Ганна з дружэкамі, на другім Яўхім з братам Сцяпанам і дружынай, на апошнім – Пракон і Сарока* (І. Мележ. Людзі на балоце) [2, с. 80];

3) назвы звычаяў, традыцый, свят, танцаў: *дакопкі, дакоскі, дасеўкі, заворыны, зажынкi, дажынкi, дзяды, Купалле, калядніца, лявоніха, Піліпаўка, трасуха, шчадрэц, угодкі. Ну як, таварыш Бадзьль, накармілі вас? – Дзякую. Наеўся, як на дзяды* (К. Крапіва. Партызаны) [2, с. 78];

4) назвы флары і фаўны: *вылустак, камель, асянчук, насенка, шыцік. Першы калгасны ўраджай амаль увесь вывезлі ў раён: спачатку аддалі сваю пастаўку-норму, а потым, калі напросіў Пятроў, падкінулі ў раён і насенкі* (Г. Далідовіч. Заходнікі) [2, с. 174];

5) працэсы, з’явы рэчаіснасці: *агораць, азяродзіць, дзядзькаванне, згон, зніч, кітаваць, талака, валамоўка, войтаўства, гіз. Стары Вежа прытрымліваўся старых звычаяў і загадаў дадаць Алеся на дзядзькаванне да Кагуты* (У. Караткевіч. Каласы пад сярпом тваім) [2, с. 78];

6) формы звароту да асобы: *вайшэць, васпан, імасць, ягамосць. Так, так, васпане мой ласкавы, плаціць за хату трэба мне, раз вы жывеце ў ёй, а не – дык скутак будзе нецікавы* (Я. Колас. Новая зямля) [2, с. 43].

Заклучэнне. На аснове аналізу і сістэматызацыі безэквівалентнай лексікі, змешчанай у слоўніку І.Р. Шкрабы, мы прыйшлі да наступных высноў:

– можна вылучыць пэўную колькасць семантычных груп, па якіх мэтазгодна размяжоўваць адзінкі безэквівалентнай лексікі, што называюць прадметы і рэаліі, уласцівыя выключна беларускаму народу;

– першая група слоў (бытавыя назвы: стравы, харчовыя прадукты, напоі, посуд, пабудовы, мэбля, адзенне) з’яўляецца найбольш значнай па колькасці лексічных адзінак у параўнанні з астатнімі, што тлумачыцца гістарычнымі ўмовамі развіцця беларускай мовы, калі яна была забаронена і бытавала пераважна ў сялянскім асяроддзі;

– аналіз кожнай з вылучаных семантычных груп дае магчымасць атрымаць больш дакладнае і глыбіннае ўяўленне пра беларусаў як народ з багатай гісторыяй і культурнай спадчынай.

Літаратура

1. Верещагин, Е.М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
2. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні) / І.Р. Шкраба. – Мінск: БелЭн імя П. Броўкі, 2008. – 320 с.